

רשומות

הצעות חוק

ה מ מ ש ל ה

22 ביולי 2015

944

ו' באב התשע"ה

עמוד

הצעת חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (תיקון מס' 13), התשע"ה-2015 950

הצעת חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (תיקון מס' 13), התשע"ה-2015

1. תיקון סעיף 1 בחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994 (להלן – החוק העיקרי), בסעיף 1 –
- (1) במקום ההגדרה "הממונה" יבוא:
- "הממונה" – רופא וטרינר, עובד השירותים הווטרינריים במשרד, שמינה המנהל לעניין חוק זה וכן כל רופא וטרינר נוסף מבין עובדי השירותים הווטרינריים במשרד שהמנהל הסמיכו לעניין חוק זה, כולו או חלקו;
- (2) בהגדרה "המנהל", המילה "החקלאות" – תימחק;
- (3) אחרי ההגדרה "המנהל" יבוא:
- "המשרד" – משרד החקלאות ופיתוח הכפר;
- "מחזיק" – מי שבעל חיים מצוי ברשותו או באחריותו, לרבות במסגרת עיסוקו;
- (4) במקום ההגדרה "מיתקן מוגן" יבוא:
- "מיתקן מוגן" – מקום שאישר הממונה לאחזקת בעלי חיים ולטיפול בהם או מקום כאמור שאישר הממונה לעניין בעל חיים מסוים;
- (5) אחרי ההגדרה "הקרן" יבוא:
- "השר" – שר החקלאות ופיתוח הכפר"

ד ב ר י ה ס ב ר

סעיף 1 מוצע לעדכן ולהתאים הגדרות של מונחים נפוצים בחוק.

להגדרה "מחזיק" – מוצע להוסיף הגדרה זו, המופיעה בהוראת סעיף 2א לחוק, כנוסחה לפני התיקון, לאור הדרישות שנוספו בחוק לעניין חובות בעלים או מחזיק, ולהבהיר בכך שהן יחולו גם על מי שמחזיק בבעל החיים במסגרת עיסוקו.

להגדרה "הממונה" – מוצע להגדיר מחדש את המונח, המתייחס לבעל הסמכויות המרכזיות ליישום החוק. מהניסיון שנצבר בהפעלת סמכויותיו וביצוע תפקידיו של הממונה לפי החוק, נמצא שיש צורך בהסמכה של רופאים וטרינריים נוספים לשם ביצוע תפקיד זה, ובלבד שיוסמכו מבין עובדי השירותים הווטרינריים במשרד.

להגדרה "מיתקן מוגן" – מוצע להגדירו מחדש, כך שיובהר כי "מיתקן מוגן" הוא מיתקן שאישר המנהל לאחזקת בעלי חיים בכלל או לאחזקת בעל חיים מסוים. מטרתו של התיקון לתת מענה למצבים שבהם נתפסו בעלי חיים ולא היו בנמצא מיתקנים מוגנים קיימים שהוכרו ושיש בהם תנאים הולמים לאחזקתם (כגון דגי נוי), והיה צורך באישור "אד הוק" של מקום כמיתקן מוגן לצורך החזקתם בו.

כחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד-1994 (להלן – החוק). נחקק במטרה ליצור את המסגרת החוקית הכוללת והמקיפה להגנה על רווחת בעלי החיים. תכלית החוק היא להגן על בעלי החיים המוחזקים בידי האדם ובאחריותו, ולהבטיח כי ככל שנדרשת פגיעה בבעלי החיים, היא נעשית לתכלית אנושית ראויה ובאופן מודתי (רע"א 1684/96 עמותת תנו לחיות לחיות נ' מפעלי נופש חמת גדר בע"מ, פד' נא(3) 832, בעמודים 868, 853-854).

מטרת החוק המוצע היא לתקן כמה נושאים הנוגעים לאופן יישום החוק ואכיפתו, בהתאם ללקחים שנלמדו מהניסיון שנצבר במשרד החקלאות ופיתוח הכפר (להלן – המשרד). האחראי על ביצוע החוק.

נושאים אלה כוללים, בין השאר, עדכון והתאמה של הגדרות, הטלת חובה על בעלים או מחזיק של בעל חיים למנוע התעללות בו ולספק לו את צרכי מחייתו, שיפור ועדכון של ההוראות בעניין תפיסה של בעלי חיים והתנאים להחזרתם לבעליהם, תשלום הוצאות בשל תפיסת בעל חיים ובשל הטיפול בו, אחריות נושאי משרה בתאגיד שעיסוקו בבעלי חיים לפקח ולפעול למניעת עבירות על החוק בידי התאגיד והוראה בעניין הפעלת סמכויות לפי דינים אחרים הנוגעים לגידול, החזקה וטיפול בבעלי חיים ובתוצרתם.

¹ ס"ח התשנ"ד, עמ' 56; התשע"ה, עמ' 255.

(1) בסעיף קטן (ד), אחרי "ברקמה חיה" יבוא "קעקוע או צביעה באמצעי הפוגע ברקמה חיה";

(2) אחרי סעיף קטן (ד) יבוא:

"(ה) לא יעביד אדם בעל חיים שאינו מסוגל לעבוד עקב מצבו הגופני.

(ו) לא יעביד אדם בעל חיים עד כדי אפיסת כוחות."

3. בסעיף 2א לחוק העיקרי, במקום סעיף קטן (א) יבוא:

"(א) בעלים של בעל חיים או מחזיק לא ינטשו את בעל החיים."

4. אחרי סעיף 2א לחוק העיקרי יבוא:

"חובת בעלים או מחזיק לטפל בבעל החיים ולמנוע התעללות בו
2א2. (א) בעלים של בעל חיים או המחזיק בו חייבים לספק לו את צורכי מחייתו, לדאוג לבריאותו ולמנוע התעללות בו.

(ב) על אף האמור בסעיף קטן (א), לא יראו בהמתה כמפורט להלן, שבוצעה תוך מניעת סבל מיותר, כהפרת החובה לפי סעיף זה:

(1) המתה שנעשתה בידי רופא וטרינר;

(2) המתה של בעל חיים המוחזק לשם הפקת תוצרת חקלאית לשיווק, ממנו או מתולדותיו או שנוצר במסגרת גידול שמטרתו הפקת תוצרת חקלאית כאמור;

ד ב ר י ה ס ב ר

סעיף 3 בשל הוספת ההגדרה "מחזיק" לסעיף ההגדרות, מוצע לתקן את סעיף 2א לחוק, שעניינו איסור נטישה של בעל חיים, ולקבוע כי האיסור לנטוש את בעל החיים יחול, בנוסף על הבעלים, גם על מחזיק בבעל חיים, ומכוח ההגדרה כאמור, גם על מחזיק במסגרת עיסוקו.

סעיף 4 מוצע להוסיף לחוק את סעיף 2א1 ולקבוע בו חובות מוגברות על בעלים של בעל חיים, על מחזיק בבעל חיים, לרבות במסגרת עיסוקו, לספק לו את צורכי מחייתו, לדאוג לבריאותו ולמנוע התעללות בו. יובהר, כי הכוונה בהחזקת בעל חיים במסגרת עיסוק היא למי שהחזקה כאמור נובעת מעיסוקו או נדרשת ממנו, כגון החזקת בעלי חיים בבתי מטבחים ובבתי שחיטה, בפנסיונים ובחנויות לממכר חיות מחמד ולא על מחזיק ארעי בלבד.

הוראה זו גובשה על רקע הצורך בשיפור כלי האכיפה כלפי מי שלא מונע התעללות בבעלי חיים שבבעלותו או בחזקתו או כלפי מי שלא מספק לבעל החיים שבבעלותו או בחזקתו את צורכימחייתו ולא דואג לבריאותו ולרווחתו.

בעניין החובה לספק לבעל חיים את צורכי מחייתו ולדאוג לבריאותו יובהר, כי חובה זו ניתנת להחיל על בעלי חיים בנסיבות מסוימות רק עד המתתם. אשר על כן, בהוראת סעיף קטן (ב) הובהר כי לא יראו בהמתה כמפורט

סעיף 2 בהוראה זו מוצע לתקן את נוסחו של סעיף (ד) לחוק, ולהרחיב את האיסור הקיים על ביצוע חיתוך ברקמה חיה למטרות נוי, גם על קעקוע או צביעה באמצעי הפוגע ברקמה חיה.

הוראה זו עולה בקנה אחד עם תיקונים שבוצעו לאחרונה בתקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (מופעים של בעלי חיים), התשס"א-2001, ובתקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים)(החזקה שלא לצרכים חקלאיים), התשס"ט-2009 (להלן – תקנות החזקה שלא לצרכים חקלאיים), בעניין איסור על הצגה במופעים של בעלי חיים שבוצעו בהם חיתוך קעקוע או צביעה באמצעי הפוגע ברקמה חיה, למטרות נוי, ואיסור על החזקה של בעלי חיים כאמור בחנויות לממכר חיות מחמד.

כמו כן, מוצע להוסיף לסעיף 2 את סעיפים קטנים (ה) ו-(ו), שהוראותיהם מופיעות בחוק הקיים בסעיף 3. זאת, מתוך תפיסה שלפיה עבירת העבדת בעל חיים לפי סעיף 3 לחוק הקיים מהווה מקרה פרטי של התעללות בבעל חיים מבחינת חומרת המעשה, ולפיכך יש מקום להכליל עבירה זו בסעיף 2 לחוק. פועל יוצא של תיקון זה הוא שהעונש בשל ביצוע עבירת העבדת בעלי חיים יחמר משנת מאסר לשלוש שנות מאסר בהתאם להוראות סעיף 17(א) לחוק העיקרי.

- (3) המתה של בעל חיים המצוי במצב סופני שהעברתו לטיפול רפואי תגרום לו סבל נוסף ומיותר;
- (4) המתה של מכרסמים, דגים וארנבונים לצורך האכלה של בעל חיים;
- (5) המתה בהתאם להוראה שניתנה לפי כל דין;

5. סעיף 3 לחוק העיקרי – בטל. ביטול סעיף 3
6. בסעיף 5א לחוק העיקרי, ברישה, במקום "שר החקלאות ופיתוח הכפר (בסעיף זה – השר)" יבוא "השר". תיקון סעיף 5
7. בסעיף 6א לחוק העיקרי, בכל מקום, במקום "שר החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "השר". תיקון סעיף 6א
8. בסעיף 8 לחוק העיקרי – תיקון סעיף 8
- (1) בסעיף קטן (א), אחרי "חוק זה" יבוא "או שעומדים לעבור בו עבירה כאמור";
- (2) בסעיף קטן (ג), הסיפה החל במילה "שהמנהל" – תימחק.
9. אחרי סעיף 8 לחוק העיקרי יבוא: הוספת סעיף 8א
- כפיית המתה או שחיטה של בעל חיים שהחוק לצרכים חקלאיים
- 8א. (א) על אף האמור בסעיף 8(ג), נתפס בעל חיים שהוחזק לצרכים חקלאיים, רשאי הממונה לצוות על המתתו או על שחיטתו בהתקיים כל אלה:
- (1) הוא נתון לסבל חמור ומתמשך והבעלים או המחזיק לא נענו לדרישות הממונה כאמור בסעיף קטן (ב)(1);

ד ב ר י ה ס ב ר

- "איסור העברת בעל חיים
3. (א) לא יעביד אדם בעל חיים שאינו מסוגל לעבוד עקב מצבו הגופני.
- (ב) לא יעביד אדם בעל חיים עד כדי אפסית כוחות."
- סעיפים 6, 7, 15 עד 17 ו-19
- מוצע לתקן ולהתאים את סעיפים 5א, 6א, 14א, 15, 16א ו-17 לחוק, להגדרות "השר" ו"המשרד", כפי שמוצע להגדירם בסעיף 1 לחוק.

סעיף 8 עניינו של סעיף 8 לחוק הוא תפיסה של בעלי חיים. מוצע לקבוע, בסעיף קטן (א) שבו, כי יהיה ניתן לתפוס בעל חיים לפי החוק לא רק אם יש יסוד סביר לחשוד שנעברה בו עבירה לפי החוק, אלא גם בשל יסוד סביר לחשוד שעומדים לעבור בו עבירה כאמור. מטרתו של התיקון הוא לתת מענה למצבים שבהם יש צורך למנוע את העבירה עוד לפני התרחשותה, באמצעות תפיסת בעל החיים.

כמו כן, בשל הוספת ההגדרה "מיתקן מוגן" לסעיף 1 לחוק, מוצע לתקן בהתאם את סעיף 8(ג).

סעיף 9 מוצע להוסיף לחוק את סעיף 8א שעניינו כפיית המתה או שחיטה של בעל חיים שהוחזק לצרכים חקלאיים. גם הוראה זו נובעת מלקחים שנלמדו לאורך השנים מיישום החוק.

בפסקאות המנויות בו, שבוצעה תוך מניעת סבל מיותר, כהפרת החובה לפי סעיף זה. פסקאות אלה כוללות המתה שנעשתה בידי רופא וטרינר, שלו הידע והאמצעים לאפשר המתה בלא סבל מיותר, המתה של בעל חיים המוחזק לשם הפקת תוצרת חקלאית לשיווק, ממנו או מתולדותיו, או שנוצר במסגרת גידול שמטרתו הפקת תוצרת חקלאית לשיווק (כגון המתת תרנגולות מטילות בסוף דרכן או המתת אפרוחים והעברת בעלי חיים לשחיטה), המתה של בעל חיים המצוי במצב סופני שהעברתו לטיפול רפואי תגרום לו סבל נוסף ומיותר, המתה של מכרסמים, דגים וארנבונים לצורך האכלה של בעל חיים והמתה בהתאם להוראה שניתנה לפי דין, כגון צו שניתן לפי פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], התשמ"ה-1985, או לפי פקודת הכלבת, 1934, במטרה למנוע הפצת מחלות בעלי חיים.

סעיף 5 סעיף 3 לחוק קובע איסור העבדה של בעל חיים. מוצע להעביר את ההוראות הקבועות בו, לסעיף 2 שעניינו איסור התעללות, כדי שכלל ההוראות בעניין איסור התעללות ירוכזו תחת סעיף אחד וכן כדי להחמיר את הענישה בשל עבירה על הוראה זו, למאסר שלוש שנים או הקנס הקבוע בסעיף 61א(4) לחוק העונשין, כפי שקבוע כיום על עבירת ההתעללות. להלן נוסח סעיף 3 לחוק שמוצע לבטל ולהעביר את הוראותיו כאמור לעיל:

(2) לא ניתן להעבירו למיתקן מוגן בשל כך שיגרם לו סבל רב מעצם ההעברה או בשל קושי באיתור בתוך זמן סביר של מיתקן מוגן המתאים להחזקתו.

(ב) לא יורה הממונה על המתתו או על שחיטתו של בעל חיים לפי סעיף קטן (א) אלא בהתקיים התנאים האלה:

(1) הוא נתן לבעלים או למחזיק הוראות לתיקון המצב, לרבות אפשרות למכור את בעל החיים או להעבירו לאחר והם לא קיימו אותן בתוך הזמן שהממונה קצב לכך;

(2) הוא הודיע לבעלים או למחזיק על כוונתו להורות על המתת בעל החיים או על שחיטתו ונתן להם הזדמנות לטעון את טענותיהם לפניו, בכתב או בעל פה.

(ג) הורה הממונה על המתתו או שחיטתו של בעל חיים לפי סעיף זה, יישאו הבעלים או המחזיק בעלות הוצאות התפיסה, ההובלה, ההמתה או השחיטה, לפי העניין.

(ד) התקבלה תמורה ממכירת הבשר (בסעיף קטן זה – התמורה), יחולו ההוראות האלה בתוך שישה חודשים מיום השחיטה:

(1) לא הוגש כתב אישום נגד הבעלים או המחזיק בשל הפעולה שבשלה הוחלט על שחיטה לפי סעיף זה – תועבר התמורה, בניכוי הוצאות לפי סעיף קטן (ג), לבעלים של בעל החיים או למחזיק, לפי העניין;

(2) הוגש כתב אישום נגד הבעלים או המחזיק בשל עבירה לפי החוק, שבשלה הוחלט על שחיטה לפי סעיף זה – יורה בית המשפט כיצד לנהוג בתמורה.

ד ב ר י ה ס ב ר

במקרים אלה מוצע לקבוע כי הממונה יהיה רשאי להורות על המתתם או על שחיטתם של בעלי החיים, אם מצא שבעל החיים נתון לסבל חמור ומתמשך והבעלים או המחזיק לא נענו לדרישת הממונה לתיקון המצב, ולא ההעברה או כאשר קיים קושי באיתור מיתקן מוגן מתאים להחזקתו בתוך פרק זמן סביר. הפעלת סמכות זו תהיה כפופה למתן הזדמנות לבעלים או למחזיק של בעל החיים לתיקון המצב, לרבות אפשרות למכור את בעל החיים או להעבירו לאחר, ולמתן זכות טיעון.

עוד מוצע לקבוע כי ככל שהוחלט על העברת בעל החיים לשחיטה, יהיה זכאי בעליו או מחזיקו לתמורה שהתקבלה בעד הבשר, בניכוי הוצאות התפיסה, ההובלה והשחיטה, אלא אם כן הוגש כתב אישום נגד הבעלים או המחזיק בשל העבירה שבשלה הוחלט על השחיטה, שאז ינהגו בתמורה בהתאם להוראות שייתן בית המשפט.

מטרתו של הסעיף המוצע הוא לתת מענה למצבים שבהם, בשל סוגם ומאפייניהם של בעלי חיים חקלאיים מסוימים, לא ניתן להעבירם למיתקן מוגן וההסדרים הקיימים של העברת בעלות בהם לגורם אחר, לרבות ההסדרים בעניין תשלום הוצאות תפיסתם, החזקתם והטיפול בהם במיתקן מוגן, אינם מתאימים או שאינם ישימים, בין השאר, לנוכח חשש מהפצת מחלה או מפגיעה משמעותית ברווחת בעלי החיים. מדובר בעיקר במצבים שבהם נתפסו, לפי החוק, חיות משק במספרים גדולים או מסוג שאינו מתאים להחזקה במיתקן מוגן (כמו להקת עופות, אפרוחים שאין להם שימוש מסחרי; עדר צאן וכיוצא באלה). לגבי בעלי חיים מסוגים אלה, שלרוב מיועדים לשחיטה או להמתה, ההסדר של העברה למיתקן מוגן, והטיפול בהם הכרוך בהוצאות תפיסה, הזנה, וכיוצא באלה, אינו מתאים, אינו ישים ועלול להגדיל את סבלם.

- (1) בסעיף קטן (א), במקום "האחראי למיתקן" יבוא "מי שתפס אותו לפי סעיף 8";
- (2) בסעיף קטן (ב)(1), במקום "בעל החיים" יבוא "הממונה השתכנע שבעל החיים" ובסופו יבוא "וכי במקום שאליו יועבר בעל החיים מתקיימים תנאים נאותים להחזקתו; ואולם אם הוחזק בעל החיים במיתקן מוגן שהוא מאורת רשות כהגדרתה בחוק להסדרת הפיקוח על כלבים, התשס"ג-2002², יתייעץ הממונה לעניין פסקה זו עם הרופא הווטרינר העירוני האחראי על מאורת הרשות."
- (3) אחרי סעיף קטן (ב) יבוא:

"(ג) לא התקיים אחד מהתנאים לפי סעיף קטן (ב), לא יוחזר בעל החיים והודעה על כך תימסר לבעלים או למחזיק."

11. במקום סעיף 10 לחוק העיקרי יבוא:

"סעיף להחזרת בעל 10. על אף האמור בסעיף 9(ב), רשאי הממונה להורות שבעל החיים לא יוחזר לבעלים או למחזיק בהתקיים האמור בפסקה (1) או (2); הורה הממונה כאמור, תימסר הודעה על כך לבעלים או למחזיק;

(1) הוא סבור שבשל הנסיבות שבהן נתפס בעל החיים לפי סעיף 8, אין להחזירו לבעלים או למחזיק;

(2) יש לו יסוד סביר להניח שהבעלים או המחזיק יעברו עבירה לפי חוק זה."

12. אחרי סעיף 10 לחוק העיקרי יבוא:

"פנייה לבית משפט 10א. (א) הבעלים או המחזיק רשאים לפנות לבית משפט שלום בבקשה לקבל בחזרה את בעל החיים בתוך 10 ימים מיום קבלת ההודעה לפי סעיפים 9(ג) או 10 או בתוך 20 ימים מיום קבלת ההודעה לפי סעיף 9(א), לפי המאוחר מביניהם.

ד ב ר י ה ס ב ר

החיים עבירות נוספות לאחר החזרתו, עקב היעדרם של תנאים מתאימים להחזקתו ולטיפול בו.

מוצע גם להוסיף את סעיף קטן (ג) שקובע כי אם לא התקיים אחד מהתנאים לפי סעיף קטן (ב), לא יוחזר בעל החיים וכי הודעה על כך תימסר לבעלים או למחזיק.

סעיפים 11 ו-12 כיום בחוק לעניין אי החזרתו של בעל חיים שנתפס לפי החוק לבעלים או למחזיק.

מוצע להחליף את ההסדר הקיים בסעיף 10 לחוק, ולקבוע בו במפורש את העילות שבשלן רשאי הממונה להורות שבעל חיים שנתפס לפי סעיף 8 לא יוחזר לבעלים או למחזיק, גם אם התקיימו התנאים להחזרת בעל החיים כמפורט בסעיף 9(ב). נוסף על הסמכות הממונה שלא להחזיר בעל חיים שנתפס בשל החשש שהבעלים או המחזיק יעברו בעתיד עבירה לפי החוק, תיקבע גם סמכותו לשקול את הנסיבות שבהן נתפס בעל החיים.

סעיף 10 סעיף 9 לחוק עניינו בהודעה על תפיסה של בעל חיים ושחרורו. מוצע לתקן את סעיף קטן (א) לסעיף האמור ולקבוע כי מי שחייב למסור הודעה על תפיסת בעל חיים לבעליו או למחזיק בו, הוא מי שביצע את התפיסה לפי סעיף 8 לחוק.

עוד מוצע לתקן את סעיף קטן (ב) לסעיף 9 ולקבוע כי הסמכות לקבוע אם בעל החיים נמצא במצב גופני ראוי להחזרה תהיה של הממונה. כמו כן מוצע לקבוע כי אם המיתקן המוגן היה מאורת רשות, כהגדרתה בחוק להסדרת הפיקוח על כלבים, התשס"ג-2002, יתייעץ הממונה לעניין זה עם הרופא הווטרינר העירוני האחראי על מאורת הרשות.

בנוסף, מוצע להוסיף לתנאים המפורטים בסעיף קטן (ב) תנאי נוסף שלפיו במקום שאליו מועברים בעלי החיים קיימים תנאים נאותים להחזקתו. נחיצותו של תנאי נוסף זה התבררה בעקבות הניסיון שהצטבר אצל הגורמים המוסמכים במשרד לעניין הצורך בבדיקת המקום שאליו יוחזר בעל החיים, במטרה למנוע מצב שבו ייעברו בבעל

² ס"ח התשס"ג, עמ' 216.

- (ב) הוגשה בקשה כאמור בסעיף קטן (א), יוחזק בעל החיים במיתקן המוגן עד לסיום ההליכים בבית המשפט;
- (ג) בית המשפט יהיה מוסמך לפסוק בעניין הוצאות אחזקתו של בעל החיים במיתקן המוגן;
- (ד) פסק בית המשפט כי אין להשיב את בעל החיים למבקש – יחולו הוראות סעיף 12.

13. בסעיף 11 לחוק העיקרי, בסעיף קטן (א), במקום "כפי שקבע המנהל בכללים" יבוא "כפי שהורה המנהל" ובסופו יבוא "הוראות המנהל בעניין הוצאות הובלה, הזנה וטיפול בבעלי חיים לפי סעיף קטן זה יפורסמו גם באתר המשרד".

14. בסעיף 12 לחוק העיקרי –

(1) במקום סעיף קטן (א) יבוא:

"(א) הממונה רשאי למסור בעל חיים שנתפס לפי סעיף 8 לאדם שאינו הבעלים או המחזיק, ככל שישנם, ובלבד שהתקיים אחד מאלה:

(1) נמסרה הודעה לפי סעיף 9(א), והבעלים או המחזיק לא ביקשו את החזרת בעל החיים לרשותם בתוך 20 ימים מהיום שנמסרה להם ההודעה; לא היה ניתן למסור הודעה כאמור, יימנו 20 הימים מיום העברת בעל החיים למיתקן המוגן;

(2) נמסרה הודעה לפי סעיפים 9(ג) או 10, והבעלים או המחזיק לא פנו לבית המשפט בבקשה להחזרת בעל החיים לרשותם בתוך 10 ימים מהיום שנמסרה להם ההודעה ובלבד שבעל החיים לא יימסר לאחר בטרם חלפו 20 ימים מיום ההודעה לפי סעיף 9(א)";

(2) בסעיף קטן (ב), במקום "להחזיר את בעל החיים לבעליו הקודמים" יבוא "להורות על החזרת בעל החיים לבעליו או למחזיקו הקודמים, בכפוף לתשלום ההוצאות לפי סעיף 11(א), ההוצאות לפי סעיף 12(ג), ככל שישנן, והוצאות הטיפול בו לאחר מסירתו, ובלבד שלא חלפה יותר משנה מיום מתן תעודת הבעלות; לעניין סעיף קטן זה, "הוצאות הטיפול לאחר המסירה" – כפי שקבע בית המשפט".

ד ב ר י ה ס ב ר

עוד מוצע להבהיר בנוסח סעיף 12(ב) כי בית משפט יורה על החזרת בעל חיים לבעליו או למחזיקו הקודמים רק אם טרם חלפה שנה מיום שניתנה לגבי בעל החיים תעודת בעלות (המפקיעה את הבעלות בבעל החיים מהבעלים הקודמים), ואם שולמו הוצאות תפיסתו, הובלתו למיתקן המוגן, הזנתו והטיפול בו. בהקשר זה יצוין כי במקרים רבים, הוצאות הטיפול בבעל החיים לאחר מסירתו מהמיתקן המוגן מוטלות על מי שקיבל לרשותו בעל חיים שעבר התעלות, וכוללות טיפולים שיקומיים נוספים – רפואיים והתנהגותיים, הוצאות שאותן לוקח על עצמו הבעלים החדש. לפיכך, מוצע לקבוע כי בית המשפט רשאי לקבוע, במסגרת ההוצאות שיהיה חייב הבעלים או המחזיק לשלם, גם את הוצאות הטיפול בו כאמור לאחר מסירתו מהמיתקן המוגן.

עוד מוצע להחליף את סעיף 10(ב) הקיים, בסעיף 10א המוצע, בשינויים קלים, כך שיובהר הליך הפנייה לבית המשפט של בעלים או מחזיק, בבקשה לקבל בחזרה את בעל החיים שנתפס ואת פרקי הזמן העומדים לרשותו לצורך כך.

סעיף 13 מוצע לתקן את סעיף 11 לחוק ולקבוע כי המנהל ייתן הוראות בעניין הוצאות הובלה למיתקן מוגן, הזנת בעל החיים והטיפול בו וכי הוראות אלה יתפרסמו גם באתר האינטרנט של המשרד.

סעיף 14 מוצע לעדכן את ההסדר הקבוע בסעיף 12 לחוק בעניין המצבים שבהם רשאי הממונה להעביר בעל חיים שנתפס לפי החוק לאדם שאינו הבעלים או המחזיק, ככל שישנם, וזאת בהתאם ללקחים שנלמדו מהניסיון שנצבר במשרד בנושא.

- תיקון סעיף 14א 15. בסעיף 14א לחוק העיקרי –
- (1) בסעיף קטן (א), במקום "שר החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "השר";
- (2) בסעיף קטן (ב), במקום "משרד החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "המשרד".
- תיקון סעיף 15 16. בסעיף 15 לחוק העיקרי, במקום "שר החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "השר".
17. בסעיף 16א לחוק העיקרי –
- (1) בסעיף קטן (ב), במקום "שר החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "השר";
- (2) בסעיף קטן (ד)(4), במקום "לשר החקלאות ופיתוח הכפר" יבוא "לשר".
- תיקון סעיף 17 18. בסעיף 17 לחוק העיקרי –
- (1) בסעיף קטן (א), בסופו יבוא "העובר על הוראות סעיף 2(א) תוך גרימת סבל חמור בכוונה, דינו – מאסר ארבע שנים";
- (2) אחרי סעיף קטן (א) יבוא:
- "(א1) נמצא בעל חיים שאוזנו או זנבו חתוכים, שיש על גופו קעקוע או שהוא צבוע באמצעי הפוגע ברקמה חיה, חזקה שהחיתוך, הקעקוע או הצביעה כאמור בוצעו למטרות נוי, אלא אם כן הוכח אחרת; ואולם חזקה זו לא תחול לענין חתול שנמצא וקצה אוזנו האחת חתוך";
- (3) בסעיף קטן (ב), במקום "סעיפים 2א, 2ב(א), 3 או 4" יבוא "סעיפים 2א, 2ב1, 2ב2(א) או 4";
- (4) סעיף קטן (ג) – יימחק;
- (5) אחרי סעיף קטן (ה) יבוא:
- "(ו) הורשע אדם בעבירה על סעיפים 2, 2א ו-2א1, רשאי בית המשפט, נוסף על כל עונש שיטיל, לצוות כי יוגבל מלהחזיק בעל חיים, לתקופה שיקבע."
- תיקון סעיף 17א 19. בסעיף 17א(ט) לחוק העיקרי, בהגדרה "ארגון למען בעלי חיים", במקום "שר החקלאות" יבוא "השר".

ד ב ר י ה ס ב ר

המחמירות של גרימת סבל חמור ושל יסוד נפשי של כוונה לגרימת הסבל – יוחמר העונש המקסימלי בשל עבירת ההתעללות משלוש שנות מאסר לארבע שנות מאסר.

על כן מוצע להוסיף לסעיף 17(א) לחוק עונש מאסר של 4 שנים על מי שעבר עבירה לפי סעיף 2(א) לחוק תוך גרימת סבל חמור בכוונה.

בנוסף, מוצע להוסיף לסעיף חזקה הניתנת לסתירה, שלפיה אם נמצא בעל חיים שאוזנו או זנבו חתוכים, שיש על גופו קעקוע או שהוא צבוע באמצעי הפוגע ברקמה חיה, חזקה שהחיתוך, הקעקוע או הצביעה כאמור בוצעו למטרות נוי, אלא אם כן הוכח אחרת. תיקון זה מייתר את הצורך בהוכחת הרכיב של מטרת נוי הכלול בעבירה לפי סעיף 2(ד) לחוק, אלא אם כן מדובר בחתול שנחתך קצה אוזנו או שהנאשם הוכיח שהמעשה בוצע שלא למטרת נוי, שכן חיתוך קצה האוזן הוא הליך מקובל לסימון חתול רחוב שעוקר כדי למנוע לכידה חוזרת שלו. ההצדקה לקביעת החזקה מבוססת על שני שיקולים: ראשית, מבחינה

סעיף 19 עסיף 17 לחוק עוסק בעונשין ובייעוד קנסות על עבירות לפי החוק. סעיף קטן (א) לסעיף האמור קובע, כי המפר את הוראות סעיף 2 לחוק, דינו מאסר שלוש שנים או קנס כקבוע בסעיף 61(א)4 לחוק העונשין. סעיף 2(א) לחוק קובע איסור על עינוי בעלי חיים, התאכזרות או התעללות בדרך כלשהי. מדובר באיסור כללי, אך הניסיון מלמד, למרבה הצער, שקשת המעשים והמחדלים שיוגדרו כהתעללות היא רחבה מאוד ויכולה לנוע בין גרימת סבל לא מכוון או לא חמור ועד לגרימה מכוונת של סבל חמור לבעל החיים. זאת, בין השאר לנוכח האופן הרחב שבו פורשה עבירת ההתעללות בפסיקה, ושלפיה היא חלה על גרימת סבל לבעל חיים שלא לצורך (ר' למשל רע"א 1684/96 עמותת תנו לחיות לחיות נ' מפעלי נופש חמת גדר בע"מ ואח', פ"ד נא(3) 832, פסק דינו של השופט חשין).

כיום לא קיימת בחוק הבחנה בין רמות חומרה שונות של עבירת ההתעללות. מטרת קביעת הנסיבה המחמירה המוצעת היא ליצור מדרג בין רמות חומרה שונות של עבירת ההתעללות. מוצע, כי בהתקיים שתי הנסיבות

"אחריות נושא
משרה בתאגיד

17ב. (א) נושא משרה בתאגיד שעיסוקו בבעלי חיים (בסעיף זה – התאגיד), חייב לפקח ולעשות כל שניתן למניעת ביצוע עבירות לפי סעיפים (ד) עד (ו), 2ב ו-4 בידי התאגיד או בידי עובד מעובדי התאגיד; המפר הוראה זו, דינו – קנס כאמור בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין.

(ב) נושא משרה בתאגיד, חייב לפקח ולעשות כל שניתן למניעת ביצוע עבירות לפי התקנות המנויות בתוספת בידי התאגיד או בידי עובד מעובדיו; המפר הוראה זו, דינו – קנס כאמור בסעיף 61(א)(1) לחוק העונשין.

(ג) נעברה עבירה לפי סעיפים (ד) עד (ו), 2ב ו-4 או לפי התקנות המנויות בתוספת בידי תאגיד או בידי עובד מעובדיו, חזקה היא כי נושא המשרה בתאגיד הפר את חובתו לפי סעיפים קטנים (א) או (ב), אלא אם כן הוכיח כי עשה כל שניתן כדי למלא את חובתו.

(ד) בסעיף זה, "נושא משרה" – מנהל פעיל בתאגיד, שותף למעט שותף מוגבל, או אדם האחראי מטעם התאגיד על התחום שבו נעברה העבירה.

ד ב ר י ה ס ב ר

מוצע גם להוסיף לסעיף את סעיף קטן (ו) שיקבע כי בית המשפט שהרשיע אדם בעבירות על סעיפים 2, 2א, ו-2א1 לחוק, יהיה רשאי, בנוסף לכל עונש שיטיל, לצוות על הגבלת החזקה של בעלי חיים, לתקופה שיקבע. זאת בדומה לנעשה בחוקים אחרים, כמו חוק אוויר נקי, התשס"ח-2008, הקובע שאם בית המשפט הרשיע אדם בעבירה בקשר לרכב מנועי לפי החוק, הוא רשאי גם להורות בצו על איסור שימוש ברכב שבקשר אליו נעברה העבירה בניסיונות המפורטות שם.

סעיף 20 מוצע לקבוע חובת פיקוח של נושא משרה בתאגיד שעיסוקו בבעלי חיים לפעול למניעת ביצוע עבירות של חיתוך ברקמה חיה, עקירת ציפורניים, העבדה והמתה ברעל (לפי סעיפים (ד) עד (ו), 2ב ו-4 לפי החוק כנוסחו לאחר התיקון) וכן מניעת הפרת תקנות מסוימות מכוח החוק כפי שהן מנויות בתוספת שמוצע להוסיף לחוק.

מהניסיון שנצבר במשרד במהלך אכיפת החוק, התעורר הצורך לקבוע הסדרים שיטילו חובות פיקוח ואחריות על נושאי משרה בתאגידים שעיסוקם בבעלי חיים, לשם הטמעה של ההוראות הרגולטיביות שבחוק והתקנות שנקבעו מכוחו בתאגידים אלה ובקרב עובדיהם. הוראות שעניינן הטלת אחריות על נושאי משרה בתאגיד נקבעו זה מכבר בחלק מהתקנות שהותקנו לפי החוק (לדוגמה, תקנה 19 לתקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים)(הובלת עופות), התשע"ב-2011)), ואולם הוחלט כי יש מקום לקבוע את חובת הפיקוח בחקיקה הראשית.

עובדתית, חזקה זו בדרך כלל נכונה ולמעט הפרקטיקה של חיתוך קצה אוזנו של חתול כאמור, חיתוכים, קעקועים וצביעות של בעלי חיים נעשים ככלל למטרות נוי. שנית, היכולת להוכיח לאיזו מטרה בוצעו החיתוך, הקעקוע או הצביעה היא בידי הנאשם ולא בידי התביעה. יצוין, כי חזקה דומה מופיעה בתקנה 40 לתקנות החזקה שלא לצרכים קלאיים לגבי החזקה בחנות של בעל חיים שברצו בו חיתוך, קעקוע או צביעה כאמור.

עוד מוצע לתקן את סעיף 17(ב) לחוק ולקבוע כי העונש האמור בו – שנת מאסר או קנס לפי סעיף 61(א)(3) לחוק העונשין – יחול גם על העבירה שעניינה הפרת חובת בעלים או מחזיק לטפל בבעל החיים ולמנוע התעללות בו, כפי שמוצע לקבוע בסעיף 2א1 כנוסחו בסעיף 4 להצעת החוק. ההצדקה לקביעת עונש זה היא בכך שיש דמיון בין רמת החומרה של הפרת חובת הבעלים ובין רמת החומרה של עבירת הנטישה הקבועה כיום בסעיף 2א לחוק ושעונשה קבוע אף הוא באותו מדרג.

לנוכח העברת הוראות סעיף 3 לחוק לסעיף 2, ולנוכח ביטולו של סעיף 3 בשל כך, וכן לנוכח קביעת חובות מוגברות במסגרת סעיף 2א המוצע, מוצע למחוק את החזקה הקבועה בסעיף 17(ג) לענין עבירה לפי סעיף 3 לחוק. מלבד העובדה שהוראת סעיף 17(ג) מתיירת לנוכח התיקון לחוק, הרי שביטול הוראה זו והמרתה בחובה פוזיטיבית מתיישבת גם עם תפיסות עדכניות יותר של העקרונות להטלת אחריות פלילית, שלפיהן אין מקום להטלת אחריות פלילית באמצעות אחריות שילוחית.

(ה) השר, באישור ועדת החינוך התרבות והספורט של הכנסת, רשאי, בצו, לשנות את התוספת.

הוספת סעיף 18א 21. אחרי סעיף 18 לחוק העיקרי יבוא:

”שיקולי הגנה על בעלי חיים בעת הפעלת סמכות לפי דין אחר

מי שניתנה לו סמכות לפי החיקוקים שלהלן רשאי, בעת הפעלת סמכותו לפי החיקוקים כאמור, לשקול שיקולים לצמצום פגיעה ברווחתם של בעלי חיים ולקידום מטרותיו של חוק זה:

- (1) פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], התשמ”ה-1985³;
- (2) פקודת הכלבת, 1934⁴;
- (3) חוק להסדרת הפיקוח על כלבים, התשס”ג-2002⁵;
- (4) חוק לפיקוח על ייצוא של בעלי חיים ושל תוצרת מן החי, התשי”ז-1957⁶;
- (5) חוק הפיקוח על מזון לבעלי חיים, התשע”ד-2014⁷;
- (6) פקודת הדיג⁸.

ד ב ר י ה ס ב ר

בשל הפרת חובת הפיקוח יעמוד על קנס כספי כאמור בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין ביחס לעבירות שנקבעו בחוק וקנס כספי כאמור בסעיף 61(א)(1) לחוק העונשין ביחס לפיקוח ומניעה של עבירה על התקנות שפורטו בתוספת. ההבחנה בין רמות הענישה נובעת מהעיקרון המנחה ביחס לחובת הפיקוח, שלפיו העונש בשל הפרת חובת הפיקוח לא יהיה גבוה מהעונש בשל ביצוע העבירה שלא נמנעה.

סעיף 21 מוצע להוסיף הסמכה כללית לבעל סמכות לפי אחד מהחיקוקים המוזכרים בהוראה, לשקול שיקולים לצמצום פגיעה ברווחתם של בעלי חיים ולקידום מטרותיו של החוק, במסגרת הפעלת סמכותם לפי חיקוקים אלה. תכליתה של ההוראה לקבוע במפורש, כי השיקול של מניעת פגיעה ברווחתם של בעלי חיים, על אף שהוא אינו בין מטרותיו של חיקוק מסוים, הוא שיקול לגיטימי ובעל משקל שעל כל בעל סמכות בתחום הטיפול והרגולציה על בעלי חיים לשקול אותו כשיקול רלוונטי בהחלטותיו.

החיקוקים המנויים בהוראה הם חיקוקים שבאחריות המשרד ושבמסגרתם יש לו סמכויות שונות הקשורות לטיפול בבעלי חיים: פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], התשמ”ה-1985, פקודת הכלבת, 1934, חוק להסדרת הפיקוח על כלבים, התשס”ג-2002, חוק לפיקוח על ייצוא של בעלי חיים ושל תוצרת מן החי, התשי”ז-1957, חוק הפיקוח על מזון לבעלי חיים, התשע”ד-2014 ופקודת הדיג.

תוך החלתה גם על תקנות מכוח החוק באמצעות תוספת לחוק במקום בתקנות עצמן. כמו כן מוצע להחיל את חובת הפיקוח ביחס לחלק מהעבירות שבחוק עצמו – לגבי אותן עבירות שמגלמות התנהגות מוגדרת וברורה ואשר מתבצעות במסגרת פעילות עסקית של תאגידים העוסקים בבעלי חיים.

חובת פיקוח כפי שמוצע לקבוע בסעיף זה מבוססת על מודל שקיים במקומות שונים בחקיקה רגולטורית. מטרת הטלת חובת הפיקוח היא להתמודד עם המרחק שבין הדרג הבכיר של התאגיד לבין העובדים שמוציאים לפועל את פעולת התאגיד בשטח, באמצעות יצירת התמריץ הנדרש אצל הגורמים השולטים בפעילות התאגיד, כדי שיוודאו כי הוראות המוטלות על התאגיד אכן יבוצעו בשטח. נוסח ההוראה בסעיף 17 המוצע מגביל את הטלת האחריות לנושאי משרה בתאגידים שעוסקים בבעלי חיים בלבד, שכן אחריותם של נושאי משרה על עובדי התאגיד היא ביחס לתחום פעולתו של התאגיד ולא ביחס לפעילויות אחרות של העובדים שאינן קשורות לפעילות התאגיד.

מוצע לקבוע, כפי שקבוע במקומות אחרים בחקיקה שבהם קיימת חובת פיקוח מסוג זה, כי אם נעברו עבירות כאמור בידי התאגיד או בידי מי מעובדיו, חוקה כי נושא המשרה בתאגיד הפר את חובת הפיקוח, אלא אם כן הוכיח כי עשה כל שניתן כדי למלא את חובתו. מוצע, כי העונש

³ ס”ח התשמ”ה, עמ’ 84.

⁴ ע”ר 481, עמ’ 242(ע), 242(א); ס”ח התשס”ג, עמ’ 225.

⁵ ס”ח התשס”ג, עמ’ 216.

⁶ ס”ח התשי”ז, עמ’ 44.

⁷ ס”ח התשע”ד, עמ’ 306.

22. בסעיף 19 לחוק העיקרי, ברישה, במקום "שר החקלאות" יבוא "השר" ובסופו יבוא: תיקון סעיף 19
- "(7) תנאים והגבלות לייבוא וייצוא בעלי חיים; ובלבד שתקנות לפי פסקה זו יותקנו בהתייעצות עם שר האוצר ועם שר הכלכלה;
- (8) תנאים והוראות בעניין מסירה לאימוץ של בעלי חיים;
- (9) אגרות בעד שירות, היתר, תעודה, אישור, בדיקה או פעולה אחרת הנוגעת ליישומן של הוראות לפי חוק זה, ובלבד שהוראות בעניין אגרות המשולמות לרשויות מקומיות ייקבעו בהסכמת שר הפנים;
- (10) פעולות שיוכל לבצע רק מי שיש בידיו תעודה וכן הוראות לעניין מתן תעודה כאמור;
- (11) הוראות ותנאים לעניין הכשרה נדרשת לביצוע פעולות לפי חוק זה או לעבודה במקומות מסוימים ובכלל זה הוראות לעניין –
- (א) חובת השתתפות בהשתלמויות מקצועיות של העוסקים במתן ההכשרה ושל מבקשי תעודה לביצוע הפעולות כאמור וכן הוראות לעניין עברם הפלילי;
- (ב) ידע, כשירות, וניסיון של העוסקים במתן ההכשרה;
- (ג) הוראות לעניין המיתקנים, הכיתות והציוד הדרושים למתן ההכשרה כאמור;
- (12) חובות דיווח בכל עניין הקשור לקיום ההוראות לפי חוק זה, לרבות לעניין אופן הדיווח כאמור;
- (13) חובות תיעוד בכל עניין הקשור לקיום ההוראות לפי חוק זה, לרבות לעניין אופן שמירתו והעברתו;
- (14) דרכי מסירת הודעות בכל אחד מהנושאים המפורטים בפסקאות (1) עד (13).
23. אחרי סעיף 23 לחוק העיקרי יבוא:
- הוספת תוספת

ד ב ר י ה ס ב ר

- סעיף 22 מוצע לתקן את סעיף 19 לחוק, המסמיך את שר החקלאות ופיתוח הכפר להתקין תקנות לביצועו של החוק, בהתחשב בצורכי החקלאות, ובאישור ועדת החינוך התרבות והספורט של הכנסת.
- הוראה זו נדרשת לאחר שנמצא כי יש צורך לקבוע בתקנות הסדרים שונים שסעיף ההסמכה הנוכחי אינו חל עליהם. על כן מוצע לפרט ולהרחיב את רשימת הנושאים שבעניינם יוסמך השר להתקין תקנות, ולהוסיף להם את הנושאים האלה:
1. תנאים והגבלות לייבוא וייצוא של בעלי חיים. תקנות בעניין זה ייקבעו בהתייעצות עם שר האוצר ועם שר הכלכלה;
 2. תנאים והוראות בעניין מסירה לאימוץ של בעלי חיים, בכללן יהיה ניתן לקבוע תנאים שמטרתם מניעת התרבות של בעלי חיים;
 3. אגרות בעד שירות, אישורים ופעולות הנוגעות ליישום הוראות החוק, ובלבד שאגרות המשולמות לרשויות מקומיות ייקבעו בהסכמת שר הפנים;
4. הוראות בעניין דרישת תעודה לביצוע פעולות מסוימות, ומתן תעודה כאמור. יובהר, כי מכוח הוראה זו ניתן לקבוע גם הוראות בעניין התניה בתנאים, התליה או שלילת תעודה שניתנה;
5. הוראות ותנאים בעניין הכשרה שתידרש לביצוע פעולות מסוימות או לעבודה במקומות מסוימים. בעניין זה יובהר, כי מדובר בהכשרות קצרות, שמשכן לא יעלה על ימים ספורים והן כוללות הקניית ידע בסיסי בנוגע להוראות החוק ולמניעת צער בעלי חיים. עוד יובהר כי במסגרת הוראות אלה ייקבעו תנאי כשירות וניסיון לגבי העוסקים במתן ההכשרה, וכן הוראות לעניין עבר פלילי לגבי העוסקים בהכשרה ולגבי מבקשי התעודה;
6. חובות דיווח, חובות תיעוד ושמירת מסמכים וכן דרכי מסירת הודעות בכל אחת מסמכויות השר לפי סעיף זה.
- סעיף 23 מוצע להוסיף לחוק תוספת שבה יפורטו התקנות שעליהן תחול אחריות נושא משרה בתאגיד, כמפורט בסעיף 17 המוצע כנוסחו בסעיף 20 להצעת החוק.

⁸ ע"ר 667, תוס' 1, עמ' (ע) 137, (א) 157.

“תוספת

(סעיף 17ב)

מס' סידורי	שם התקנות	מספר התקנה
1.	תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת בהמות), התשס"ו-2006 ⁹	4 עד 15
2.	תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת עופות), התשע"ב-2011 ¹⁰	4 עד 13 ו-18
3.	תקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (גידול חזירים והחזקתם לצרכים חקלאיים), התשע"ה-2015 ¹¹	3 עד 19 ו-21 עד 24

ד ב ר י ה ס ב ר

משגיח שעבר הכשרה, תקנה 7 לתקנות אלה, הקובעת לוח זמנים להובלה, ותקנות 10 ו-11 לתקנות אלה, שעניינן מבנה משטחי ההטענה ותאי ההובלה.

כך למשל, ייכללו במסגרת תקנות אלה, תקנה 4 לתקנות צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (הובלת בהמות), התשס"ו-2006, הקובעת חובת נוכחות בכל הובלה של

⁹ ק"ת התשס"ו, עמ' 688.

¹⁰ ק"ת התשע"ב, עמ' 171.

¹¹ ק"ת התשע"ה, עמ' 930.